

UDC 821.161'01-97"11/13"

“FLOWERY” STYLE IN THE GRAECO-SYRIAN CHRISTIAN LITERATURE OF THE 4th–10th CENTURIES

S. Shumilo

PhD (Philology), Associate Professor

Department of Ukrainian Language and Literature

T. H. Shevchenko National University “Chernihiv Colehium”

shumilosm@gmail.com

ORCID: 0000-0003-2633-284X

The article surveys the process of the “flowery” style formation in the Christian East writings, starting from its *literary* sources that go to ancient times and early Christianity homiletic works until the moment this style secured its key features in liturgical texts of the 8th–10th centuries. The object of the study is stylistic features of works of Greek and Syrian authors, which had a significant impact on Church Slavonic literature. The objective of this research is to trace the “flowery” style step-by-step evolution, gradual growth of the writers’ interest in verbal decorations, appearance of new hidden meanings behind the oral “ornament”. The main method used in this research is a comparative one. The importance of this topic is determined by the lack of systematic research on the “flowery” style development in the Christian East literature, despite its prevalence in the most important medieval texts: hymnographic, epideictic and hagiographic. A systematized survey of the “flowery” style key features found in the most famous Christian East authors’ writings is proposed in this paper. We draw a conclusion on the apparent continuity of the style of East Christian authors from that of the antic writers, particularly, Philo of Alexandria, that appears in the development of one of the “flowery” style vivid elements – threading of synonyms and metaphorical naming. This feature gradually

© 2022 S. Shumilo; Published by the A. Yu. Krymskyi Institute of Oriental Studies, NAS of Ukraine on behalf of *The Oriental Studies*. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

changes its semantic and aesthetic loading in the writings and forms the stylistics pervading all Orthodox East literature later in the 14th century.

Keywords: “flowery” style, Philo of Alexandria, Ephrem the Syrian, John Climacus, John Chrysostom, Symeon the New Theologian, Epiphanius the Wise

С. М. Шуміло

“ПРИКРАШЕНИЙ” СТИЛЬ У ГРЕКО-СИРІЙСЬКІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ IV–X СТ.

Література християнського Сходу IV–X ст. заклала фундамент для формування художнього стилю та літературних мов багатьох країн світу. Це сталося, по-перше, через домінування грецької та латинської мов, примат античної літератури серед безумовних літературних джерел, але більшою мірою – завдяки поширенню християнства після IV ст. Озирання письменників на античну літературу легко перейшло в орієнтацію на літературу візантійську. Латинська мова, яка стала суперстратом для більшості мов народів Західної Європи, та грецька забезпечили процес успадкування багатьма народними мовами літературних зворотів, морфології, художнього синтаксису, метафорики, символізму, а отже й мовної картини світу, притаманних християнській Візантії.

Розглянемо одну з особливостей мови літературної творчості, яскраві приклади запозичення якої можна простежити в більшості слов'янських середньовічних літератур. Це так званий *прикрашений стиль*, що складається з використанням автором повторів, антитез, ампліфікацій, нанизування іменувань, алюзій тощо. Своєрідне словесне плетіння, на яке зазвичай вказують дослідники літератур пізнього Середньовіччя, на нашу думку, почалося саме з візантійської літератури, а в останній сформувалося завдяки успадкуванню деяких дохристиянських літературних традицій.

Випадки вживання системи художніх прийомів, яку дослідники пізнього Середньовіччя називають “плетінням слівес”, із легкої руки одного зі слов'янських авторів XIV–XV ст.¹, можна

¹ Вперше словосполучення “плетіння слівес” ужито Єпіфанієм Премудрим у Житті Стефана Пермського. Звідти медієвісти, зокрема Д. С. Лихачов, а за ним і інші, позичили цей вираз як термін на позначення стильових особливостей слов'янських літератур пізнього Середньовіччя. До сьогодні немає вичерпного визначення цього терміна. Дослідники давньої літератури тлумачать його по-різному, але однозначними залишаються

виявити ще в текстах Старого Завіту і в античних авторів. Уважаємо актуальним дослідити витoki цього досить значного для слов’ян художнього явища та проаналізувати з цього погляду деякі східні тексти до- і ранньохристиянського періодів.

Ми дозволяємо собі послуговуватися слов’янськими перекладами грецьких та сирійських авторів, оскільки поставили собі за мету розглянути їхні твори, які спричинили помітний вплив на церковнослов’янську літературу. Актуальним за такої мети виявляється саме переклад, з яким могли бути знайомі слов’янські автори.

Мабуть, найяскравішим прикладом уживання словесного плетіння може стати творчість Філона Александрійського, яка одночасно відображає й античні, і старозавітні літературні традиції². Один із найвідоміших письменників еллінізованого іудейства, він вдавався до синонімічних перелічень як до основного способу розкриття того чи іншого поняття, а саме синонімічні перелічення є яскравою рисою стилю “плетіння слівес”. Характеризуючи творчість цього письменника, С. Н. Трубецької пише, що читач мимоволі втомлюється риторикою Філона, його “витонченим марнослов’ям, у яке він любить одягати найпростіші думки” [Трубецької 2000, 112]. Аналізуючи перероблену Філоном байку Продика, дослідник зазначає, що «для характеристики приватних чеснот, супутніх головній, Філону не вистачило б “цілого дня”: він обмежується тридцятьма чотирма іменами; а для характеристики порочної любові до розкоші життя він нанизує понад сто п’ятдесят епітетів!» [Трубецької 2000, 113]. Така організація мови була звичною для освічених кіл еллінського та іудейського суспільств перших століть нашої ери. Той же дослідник пише, що літературна манера Філона “становить особливість усієї... літератури його епохи... Словесна школа з її граматикую і риторикою була основою всієї освіченості, всього виховання греко-римського суспільства – спочатку язичницького, а потім і християнського” [Трубецької 2000, 112]. Твори таких авторів, як

такі його ознаки: наявність великої кількості ампліфікацій, синонімічних рядів, деталізації, абстрагування. Див. про це: [Чижевський 1956, 133–211; Коновалова 1974, 325–334; Лихачев 1986, 7–56; Петрова 2009, 314–320; Пелешенко 2012, 231–330; Джиджора 2012, 148–294 та ін.].

² Твори Філона Александрійського див.: [Philo Judaeus 1828–1830].

Філон Александрійський, справили певний вплив у плані стилістики на юдейську та християнську літературу, а сам Філон був одним з улюблених письменників для ісихастів [Siegfried 1875, 275–399].

Знаменно, що більш пізні античні автори, зокрема знаменитий ритор Лібаній, учитель Іоанна Златоуста та Василя Великого, не вдавалися до таких пишних словесних прикрас своїх творів. У промовах Лібанія нерідко використовуються складні, навіть заплутані синтаксичні конструкції, але такі прийоми, як ланцюжок перелічень, нанизування епітетів або метафор, чужі логічній послідовності та чіткій композиції його риторики³. Ми маємо зазначити, що найближчі учні Лібанія, як-от Іоанн Златоуст, охочіше використовують стилістичні прийоми більш ранніх античних риторів, ніж їхній безпосередній учитель.

Отже, деякі риси досліджуваного стилю виявилися вже в античних творах. У ранній християнській літературі ми можемо спостерігати їхній розвиток, хоча, здається, “прикрашений” стиль у християнських творах дуже скоро дістав нове наповнення й припинив бути простою риторичною фігурою, що відрізняє твори класично освічених риторів від простої мови.

Зупинимося на тому прийомі, який є найбільш давнім і показовим у досліджуваному нами стилі, – ланцюжку синонімів. Розглядаючи його в християнських текстах, маємо зазначити одну особливість середньовічного світосприйняття: пізнання будь-якого явища відбувається за допомогою надання йому імені. Це іменування, – до того ж воно обов’язково пов’язане з цілою низкою імен, якими позначено те саме явище, – є не наданням імені в нашому розумінні слова, а, імовірно, спробою дати визначення того чи іншого об’єкта дійсності. Тим складніше назвати явища і поняття, які осягаються умоглядно.

На цьому принципі ґрунтується твір Діонісія Ареопагіта “Про імена Божі”. Називаючи божество, він тлумачить ту чи іншу його властивість, але завжди вказує на той факт, що Бог і багатойменний, і безіменний, оскільки не тільки якесь одне ім’я не може його описати і потрібно багато імен, а й навіть уся сукупність цих імен не в змозі дати повне визначення божеству, тому Бог –

³ Див.: [Речи Либагия 1914; Перфилова 2002; Cribiore 2007].

безіменний: **“Прѣсуществовное неопрѣделение”**, – пише про це Діонісій⁴.

Знаменно, що автор, говорячи про безіменність Бога, не задовольняється одним цим його позначенням, а вдається до вже знайомого нам за творами стилю “плетіння слівес” ланцюжка синонімів: **“ неизрѣченно же слову въсѣкому, еже паче слова благое, единица единотворнаа въсякоя единице, и прѣсуществовное существо, и умъ неразумѣнъ, и слово неизрѣчено, бесловесие, и неразумѣние, и везъимение...”** [Дионисий Ареопагит, МДА, 86; Дионисий Ареопагит... 2011, 166]. Такі ланцюжки синтагм у Діонісія трапляються лише в тому разі, якщо він намагається пояснити своєму адресату якесь дуже складне поняття, як-от, наприклад, багатоіменність і безіменність, які співіснують для позначення божества. У цьому Ареопагит схожий на Філона Александрійського та інших античних риторів, із творами яких можна порівнювати стиль “плетіння слівес”, як це робить, зокрема, Ю. А. Аліссандратос [Алиссандратос 1984, 64–74].

Єфрем Сирин часто використовує письменницькі прийоми, характерні для “плетіння слівес”. Цей автор для нас особливо важливий у зв’язку з винятковою популярністю його творів на Русі. Особливо часто Єфрем Сирин вдається до тропу повтору синонімічних перелічень. Наприклад, описуючи Василя Великого, він говорить так: **“Василии поистинѣ степень добрости и книги хваламъ, жизнь уставу веры. Василии поистине ходяи плотню и стѣпаяи дѣхомъ, живыи з долними, а видяи горняя. Василии поистинѣ свириль гѣселныи, языкъ танныхъ гѣслен, ѳкрасивыи ликъ святыхъ ангель. Василии извѣсныи агнецъ матерняя жизни, пасомыи на пажити Святаго Дѣха...”** [Житие и слова Ефрема Сирина, 344 зв. – 345]. У творі Єфрема Сирина ми часто натрапляємо на перелічення витіюватих найменувань. Зокрема, можемо спостерігати в нього побудову однорідних конструкцій, тобто прийом паралелізму: **“степень добрости, книги хвалам, жизнь уставу”**; **“Ходяи плотню, стѣпая дѣхом”**; **“живыи с долними, видяи горняя”** тощо. Така організація

⁴ Див.: [Дионисий Ареопагит, МДА, 86; Дионисий Ареопагит... 2011, 166].

мовлення передбачає певну співучість і ритмічність, помітну навіть у перекладному тексті. Вважаємо, її ж помічали в перекладних текстах Єфрема й давньоруські книжники – і прагнули до наслідування. Перерахування синонімічних сполучень у Єфрема Сирина близьке і до поетичних повторів “плетіння слівес”, і до жанру акафісту.

Ознаки “прикрашеного” стилю знаходимо в проповідях трьох великих святих: ампліфікації часто трапляються у творах Іоанна Златоуста, Григорія Богослова та Василя Великого, тобто в класичних для Середньовіччя проповідях, які були зразком для багатьох наступних проповідників. Твори великих святих стали літературним джерелом не тільки для окремих творінь тих чи інших середньовічних письменників, а й для цілого корпусу гімнографії, як стверджує І. А. Карабін⁵, отже, їхня письменницька манера найбільш актуальна для нас.

Як приклад розглянемо уривок із твору Іоанна Златоуста. Його проповіді, як правило, побудовані у вигляді переказу відомої події біблійної історії, але з доповненнями авторських ремарок, досить розлогих, що займають часом не одну сторінку. Зокрема, розповідаючи про створення Адама, Іоанн Златоуст особливо виділяє один аспект: Адам, на відміну від усіх тварин, був створений *із персти* (тобто з пороку, дуже дрібної землі). Розмірковуючи про це, проповідник не так тлумачить цю подію, як закликає слухача до роздумів шляхом багаторазового повторення слова “персть”: **«Взять Богъ персть от земля. И взять персть. Не грудне, не дубелу землю, но тончайшая персть. Зри от начала, како упование воскресения провозвѣсти, понеже хотяше в землю паки възвратитися по реченному: “и въ персть смерти сведе мя”, яко да некто персть, иже въ гробѣ, үзревѣ, отчаесть чловѣчьскаго упования. В том началѣсь зданія показа упование воскресения. И вземъ Бог персть от земли. Тамо персть, и зде персть...»** [Торжественник... 18 зв. –

⁵ Зокрема, дослідник пише: “При Златоусті введена була традиція приспівування складених християнами приспівів між псалмами, взятих із різних святкових слів, зокрема й зі слів Григорія Богослова... До середини V ст. ця традиція набула широкого богослужбового розвитку” ([Карабін 1910, 68–70]).

19]. Ампліфікація, за допомогою якої Іоанн Златоуст розширює переказ коротких слів Книги Буття “и взят Бог персть” (Бут. 2:7), слугує уповільненню розповіді та її поетизації: автору важливо на чисто емоційному рівні переконати реципієнта в справедливості цих слів і в тому, що кожне слово має якийсь таємний сенс. Важливе багаторазове повторення цього слова, що дає змогу зупинитися на ньому та вдуматися в нього. Прийом багаторазового повторення й варіювання міркувань про те саме створює враження якогось словесного танцю на місці: проповіді Іоанна Златоуста не сюжетні, малоінформативні, але водночас дуже ліричні й глибоко емоційні. Вважаємо, що ці характеристики зробили можливим проникнення окремих літературних прийомів великих проповідників у гімнографію та обумовили той потужний вплив, якого зазнали від них слов’янські середньовічні літератури.

Ще один приклад із проповіді того самого автора, присвяченої притчі про багача та Лазаря: “**Нѣ ѹбогаго не помиловасте, егда въдвори ваше тлъцаше съ страхомъ и моляше се глаголе ѹмленнымъ гласомъ: помилуйте ме, гладцемъ гиблюща. Сердце ми хощетъ исъслекнути отъ зелія. Душа ми хощетъ излѣсти хлѣбѹ хотещи. Тѣло ми трепещетъ отъ зими. Кости сламяютъ ми се. Зѹби ми скържещутъ. Ногти горетъ и все ми тѣло сломено естъ отъ мраза. Помилѹи и не прѣзри ме**”⁶. Тлумачачи притчу про багатія та Лазаря, Іоанн Златоуст уводить у текст так багато міркувань і припущень про пережиті Лазарем страждання, так докладно описує голод, холод і спеку і наводить можливі репліки страждальця, що коротка притча стає розлогою розповіддю в інтерпретації проповідника. Те саме явище спостерігається практично в усіх проповідях ранніх християнських ораторів, тобто ораторів IV – початку V ст.

У VIII–IX ст., коли жили Іоанн Дамаскін і Феодор Студит і коли їхніми працями формувався корпус християнської гімнографії [Карабинов 1910, 68], ампліфікації трьох великих святих лягли в основу багатьох богослужбових гімнів, які увійшли в Октоїх, Тріодь і Мінею: проповіді Іоанна Златоуста та Григорія Богослова на великопісні та великодні свята стали основою для створення відповідних текстів Тріоді. Взявши їх за основу,

⁶ Цит. за: [Иванова 1979, 237–238].

засвоївши їхній стиль, Іоанн Дамаскін та інші піснеписці створювали стихири і канони богослужбового кола. Отже, ампліфікація стала свого роду канонічним тропом для оспівування божества. Цей літературний прийом є головною фігурою в гімнографічних текстах. Ампліфікація – не тільки основний стилістичний прийом гімнографії, а й її головний художній принцип, оскільки мета гімнографічних творів – уповільнення розповіді, зупинка часу й уваги на певному сюжеті Священної історії. За принципом зупинки уваги на особливо важливій події будуються всі богослужбові тексти.

Прийом тлумачення через багаторазове іменування, який ми розглядали на прикладі байок Філона Александрійського і трактатів Діонісія Ареопажита, використовують у своїх творах більшість середньовічних письменників. У цьому контексті нам видається актуальним розглянути твори Іоанна Синайського (Іоанна Ліствичника) (VI–VII ст.). Визначаючи той чи інший вид чесноти або, навпаки, пристрасті, він використовує нанизування найменувань, епітетів або метафор. Наведемо приклад зі слов'янського перекладу “Ліствиці”: **“Послушание есть неистязуемо пошествие, самохотения смерть, неиспытѹема жизнь, беспечальная вѣда, непоученным къ Богу отвѣтъъ, бесстрашие смерти, безвѣдное плаваніе, спящее пѹтешествие, послушаніе есть гробъ хотѣнія и востаніе смиренна”** [Іоанн Синайский 2011, 22; Лествица Иоанна Синайского, 40–40 зв.].

Перед нами тлумачення того, що таке послух, написано, однак, не так з метою роз'яснити його суть читачеві та навчити читача слухняності, як привернути увагу вірянина до цієї чесноти, викликати емоційно позитивне її сприйняття. Жодне з даних слухняності найменувань не стосується суті цього явища – беззастережно слухати свого старця, змушувати замовкнути свою волю й підкоритися повністю волі іншої людини, – але автор описує чесноту як щось безбідне, приємне, як обітницю спасіння.

Іншими словами, в Іоанна Синайського ми бачимо деяку зміну, що відбулася в структурі літературного прийому багаторазового іменування: якщо раніше воно використовувалося як основний спосіб тлумачення найбільш складного поняття, то тепер

воно виникає у творі як суто художній троп і слугує для створення особливого емоційного впливу на читача. Утім, в Іоанна Синайського ми іноді натрапляємо й на такі ланцюжки синонімів, які відповідають першому значенню цього прийому, тобто дають тлумачення. Коли нанизування метафоричних найменувань або епітетів стосується пороку, чесноти, способу життя або будь-якого іншого абстрактного предмета, воно є методом послідовного розкриття суті цього явища і передбачає логічне, розумове сприйняття. Зокрема, розмірковуючи про чесноти безгнівності, Іоанн Синайський пише: **“Безгнѣвіе єсть желаніе безчестія несѣтно, яко же въ тѣшеславныхъ добро слѣтія безъ конца. Безгнѣвіе єсть єстьства повѣждене въ нечювѣствии и хуленни, отъ подвигъ и потовъ привывающее...”** [Іоанн Синайський 2011, 69].

Якщо ж письменник за допомогою нанизування синонімів говорить про Бога або святого, то для нього важливе не так розсудливе, як емоційне, сердечне читацьке сприйняття, оскільки автор у цьому разі не прагне дати найбільш вичерпне визначення, як Філон Александрійський або Діонісій Ареопагіт; його мета полягає в тому, щоб змусити читача благоговійно замертти, піддавшись споглядальному настрою автора. Те саме можна сказати й про всіх творців стилю “плетіння слівес”: письменник, який творить у тиші афонського “ісихастирія” або келії Троїцької лаври, сам благоговійно завмирає перед життям святого, яке описує, і це не дає йому змоги скоро переривати тривалу похвалу, нанизування цитат або молитовні звернення до Бога.

Те, що для греко-римського суспільства було традиційною формулою і штампом урочистого красномовства, у християнській літературі могло піддатися переосмисленню, і подібні за формою художні прийоми язичницької та християнської літератури могли стати різними за змістом.

“Прикрашений” стиль характерний також для творчості Симеона Нового Богослова (949–1022 рр.), який був знаменитим творцем безперервної молитви, проповідником і гімнографом.

Розглянемо кілька уривків з його творів. Передусім звернемося до повчань, які нерідко написані в стилі, близькому “плетінню слівес”. Зокрема, складаючи “прикрашене” звернення до

Бога, Симеон використовує різні художні тропи, характерні для досліджуваного нами стилю: “Како и огонь еси истекая, како и воду орошаеши? Како жежеш и услаждаеши? Како тлю без вѣсти твориши? Како богы твориши чловѣки? Како тмѹ свѣтъ твориши? Како возводиши от ада? Како мрътвыя негльбныи твориши?” [Симеона Богослова... 58 зв.].

Перед нами віртуозне використання Симеоном прийомів паралелізму, протиставлення й анафори. Наведемо ще один приклад: вказуючи на необхідність слізного покаяння і водночас на нехтування ченцями цією необхідністю, Симеон вигукує: “Увы неразумна, дивство неповолѣнна. Увы невѣдениа, иже сиа глаголющих и нерадениа, и помрачениа. Аще покаанню прилежали быша, не быша невъзможно сие быти, когда отвѣщали. Аще быша себе осуждали, не быша от своея съвѣсти осуждаемы были. Аще дѣianie проходили быша плодное, не быша невѣкѹсны такового дара Божия до конца были. Аще страхъ Божии въ срьдци стяжали быша, не тѣкмо въ вѣрѣмъ причащениа Божествьныхъ Таинъ мощно быти, еже плакати и слезити, свидѣтельствовали быша, нь и на всякъ часъ мощно” [Симеона Богослова... 40 зв.].

Майстерне використання паралельних синтаксичних конструкцій з повторюваних слів, анафор і епіфор давало змогу Симеону створювати такі повчання, які, певно, потужно впливали на слухачів. Недарма його твори користувалися таким великим попитом в епоху пізнього Середньовіччя [Прохоров 1974, 317–324].

Ще більш складним стилем написані гімни Симеона Нового Богослова. Тут автор не обмежений рамками жанру, як у повчаннях, і про його твори впевнено можна говорити як про тексти з надлишком прикрас. Особливо вирізняються в його гімнах численні іменування, насамперед у зверненнях до Бога: “Прииди, свѣтѣ истинный, прииди, вѣчныи животъ, прииди, съкръвенное таинъство, прииди, недомыслимое скровище, прииди, неизглаголаннаа вещи, прииди, недомыслимый образъ, прииди, присносущное радование, прииди, невѣрныхъ свѣтѣ, прииди всѣхъ хотѣщихъ спастися истинное чаанье...” [Симеона Богослова... 54].

Ми обриваємо довгу цитату, що складається з безлічі подібних звернень.

Гімни Симеона Нового Богослова практично не ввійшли до складу загальноновживаних богослужбових молитов, хоча за стилем вони близькі до всіх тих творів, які ми розглянули до цього і які тією чи іншою мірою стали складовою частиною богослужбових текстів. Що ж стосується Симеона, то відомий лише випадок використання однієї з його молитов у правилі до причастя, яка традиційно підписується його ім'ям. На час життя Симеона Нового Богослова основний корпус богослужбових текстів уже був сформований, і тому, говорячи про його гімни, ми не можемо впевнено стверджувати, що він помітно впливав на цей корпус. Однак і зворотного впливу ми не спостерігаємо: його твори самобутні й позбавлені скільки-небудь значних запозичень із гімнографії. Можливо, у X ст., коли жив Симеон Новий Богослов, гімнографічний корпус ще не набув такого поширення й не сприймався як безумовно сакральне зібрання текстів, яке бажано використовувати як джерело. Надалі гімнографія буде сприйматися саме так, а тому матиме значний вплив на стилістику різних, негімнографічних творів, особливо в давніх слов'янських літературах.

Отже, підіб'ємо підсумок раннього періоду розвитку “прикрашеного” стилю. Розглянувши ряд авторів раннього Середньовіччя, ми доходимо висновку, що стиль, для якого характерні зазначені нами риси, виявляється в літературі в різні століття. Складність визначення стилістичних і хронологічних меж стилю пов'язана з такими фактами:

По-перше, він виникає у творах, що відображають дуже різне світосприйняття. Його літературними джерелами є тексти, ніяк світоглядно не пов'язані між собою: античні ритори, Філон Александрійський, ранньохристиянські оратори та автори аскетичної літератури.

По-друге, “прикрашений” стиль переноситься з жанру в жанр:

– зокрема, він виникає в античному панегірику і в античній байці (Філон Александрійський);

– потім, завдяки класичній освіченості видатних проповідників християнства окремі елементи цього стилю в IV–V ст. проникають у богословські твори (Діонісій Ареопагіт) і в ораторську прозу (три святителі, Єфрем Сирин);

– у VI ст. витіюватий стиль актуалізується в “Ліствиці” Іоанна Ліствичника, до того ж його твори, мабуть, відображають перехідний етап від античного розуміння імені як визначення до ісихастської тези про множинність найменувань як про особливий вид словесної медитації, занурення у споглядання іменованого явища. Саме цей перехід зумовив поступове формування такого прийому “прикрашеної” стилістики, як ланцюжок епітетів, який використовується для занурення реципієнта в стан повільного читання;

– у VIII ст., в епоху формування корпусу богослужбових текстів, “прикрашений” стиль проникає в гімнографію завдяки тому, що Іоанн Дамаскін і Феодор Студит, складаючи Октоїх і Тріодь, активно запозичують цілі текстові періоди з проповідей класичних ораторів християнства. Гімнографія стає тим жанром, який назавжди залишається пов’язаним із “прикрашеною” стилістикою – на відміну від інших жанрів, які з плином часу то сприймали стиль “плетіння слівес”, то відмовлялися від нього;

– у X ст. “прикрашений” стиль розвивається у творах Симеона Нового Богослова, гімни якого активно перекладалися слов’янськими мовами в період пізнього Середньовіччя, і вони, безсумнівно, також впливали на слов’янських творців цього стилю.

Отже, стиль “плетіння слівес”, широко представлений у слов’янських літературах пізнього Середньовіччя, є наслідком тривалого процесу, обумовленого поступовим розвитком християнської літератури і взаємопроникненням таких жанрів, як візантійська та сирійська проповідь і гімн. Саме з цих двох джерел зростає “прикрашена” стилістика багатьох слов’янських повчань та житійної літератури.

ЛІТЕРАТУРА

Алиссандратос Ю. А. Следы патристических типов похвал в Житии Стефана Пермского // *Древнерусская литература. Источниковедение: собрание научных трудов.* Ленинград, 1984.

Джиджора Е. В. Исследования по средневековой литературе. Одесса, 2012.

Дионисий Ареопagit в славянском переводе старца Исаии (XIV в.) / Подг. изд. С. Фаль, Ю. Харнай, Д. Фаль при содействии

“Прикрашений” стиль у греко-сирійській християнській літературі...

Г. М. Прохорова, Г. Штурм, Е. В. Крушельницкой, Д. О. Цыпкина, М. А. Шибаева. *Weiher, 2011.*

Дионисий Ареопагит. Корпус сочинений с толкованиями преп. Максима Исповедника. РГБ, собр. МДА. Ф. 173. I. № 144. **Житие и слова Ефрема Сирина.** ГПНТБ, Тих. № 530.

Иванова К. И. Цикл великопостных гомилий в гомилиарии Михановича // **Труды отдела древнерусской литературы.** Т. 33. Ленинград, 1979.

Иоанн Синайский, прп. Лествица // **Рукопись свт. Киприана, митрополита Московского.** СТСЛ, 2011.

Лествица Иоанна Синайского. ГПНТБ, Тих., № 594.

Карабинов И. А. **Постная Триодь: исторический обзор ее плана, состава, редакций и славянских переводов.** Санкт-Петербург, 1910.

Коновалова О. Ф. Изобразительные и эмоциональные функции эпитета в Житии Стефана Пермского // **ТОДРЛ.** Ленинград, 1974. Т. 28.

Лихачев Д. С. Некоторые задачи изучения второго южнославянского влияния в России // **Исследования по древнерусской литературе.** Ленинград, 1986.

Пелешенко Ю. В. **Українська література пізнього середньовіччя (друга половина XIII–XVст.): Джерела. Система жанрів. Духовні інтенції. Постаті.** Київ, 2012.

Перфилова Т. Б. Литературное наследие Либадия как источник изучения высшего образования в восточных провинциях Римской империи // **Ярославский педагогический вестник.** Ярославль, 2002. № 1, 2, 3.

Петрова В. Д. О содержании термина “Плетение словес” в средневековой славянской книжности // **Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского.** Нижний Новгород, 2009. № 6.

Прохоров Г. М. Келейная исихастская литература (Иоанн Лествичник, Авва Дорофей, Исаак Сирийский, Симеон Новый Богослов, Григорий Синаит) в библиотеке Троице-Сергиевой лавры с XIV по XVII в. // **ТОДРЛ.** Ленинград, 1974. Т. 28.

Речи Либадия / Пер. и вступ. сл. С. П. Шестакова. Казань, 1914.

- Симеона Богослова и Аввы Дорофея книги. Ркп. XV в. РГБ, собр. ТСЛ. Ф. 304. I. № 180.
- Торжественник, Соборник и просто Златоуст, 1499. РГБ, собр. МДА. Ф. 173. I. № 48.
- Трубецкой С. Н. Учение о логосе в его истории. Харьков, 2000.
- Чижевський Д. І. Історія української літератури. Нью-Йорк, 1956.
- Cribiore R. *The School of Libanius in Late Antique Antioch*. Princeton, 2007.
- Negri G. *L'imperatore Giuliano l'Apostata*. Milano, 1902.
- Philo Judaeus. *Opera omnia: Textus editus ad fidem optimarum editionum*. Lipsie, 1828–1830. Vol. I–VII.
- Siegfried C. *Philo von Alexandria als Ausleger des Alten Testaments*. Jena, 1875.

REFERENCES

- Alissandratos Yu. A. (1984), “Sledy patristicheskikh tipov pokhval v Zhitii Stefana Permskogo”, in *Drevnerusskaya literatura. Istochnikovedenie: sobraniye nauchnykh trudov*, Nauka, Leningrad, pp. 64–74. (In Russian).
- Dzhidzhora E. V. (2012), *Issledovaniya po srednevekovoj literature*, Astroprint, Odessa. (In Russian).
- Dionisiy Areopagit v slavyanskom perevode startsa Isaii (XIV v.) (2011), Eds S. Fal', Yu. Kharnay, and D. Fal' in cooperation with G. M. Prokhorova, G. Shturm, E. V. Krushel'ntskoy, D. O. Tsyapkina, and M. A. Shibayeva, *Monumenta Linguae Slavicae*, Vol. XV, P. 2, Weiher Verlag, Freiburg. (In Russian).
- Dionisiy Areopagit. *Korpus sochineniy s tolkovaniyami prep. Maksima Ispovednika*, RGB, sobr. MDA. F. 173. I, No. 144. (In Russian).
- Zhitiye i slova Efrema Sirina, GPNTB, Tikh., No. 530. (In Russian).
- Ivanova K. I. (1979), “Tsikl velikopostnykh gomilii v gomilarii Mikhanovicha”, *Trudy otdela drevnerusskoj literatury*, T. 33, Institut russkoj literatury, Leningrad, pp. 237–8. (In Russian).
- Ioann Sinayskiy (2011), “Prp. Lestvitsa”, *Rukopis' svt. Kipriana, mitropolita Moskovskogo*, STSL. (In Russian).

“Прикрашений” стиль у греко-сирійській християнській літературі...

Lestvitsa Ioanna Sinayskogo, GPNTB, Tikh., No. 594. (In Russian).

Karabinov I. A. (1910), *Postnaya Triod: istoricheskij obzor ee plana, sostava, redakcij i slavyanskikh perevodov*, Tipografiya V. Smirnova, Saint Petersburg. (In Russian).

Konovalova O. F. (1974), “Izobrazitel’nye i emotsional’nye funktsii epiteta v Zhitii Stefana Permskogo”, *TODRL*, T. 28, Leningrad, pp. 325–34. (In Russian).

Likhachev D. S. (1980), “Nekotorye zadachi izucheniya vtorogo yuzhnoslavyanskogo vliyaniya v Rossii”, in *Issledovaniya po drevnerusskoj literature*. Nauka, Leningrad, pp. 7–56. (In Russian).

Peleshenko Yu. V. (2012), *Ukrainska literatura piznoho serednovichchia (druha polovyna XIII–XV st.): Dzherela. Systema zhanriv. Dukhovni intentsii. Postati*, Institut literatury im. T. H. Shevchenka NANU, Kyiv. (In Ukrainian).

Petrova V. D. (2009), “O sodержanii termina ‘Pletenie sloves’ v srednevekovoi slavyanskoi knizhnosti”, *Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo*, No. 6, pp. 314–20. (In Russian).

Prokhorov G. M. (1974), “Keleinaya isikhastskaya literatura (Ioann Lestvichnik, Avva Dorofej, Isaak Sirin, Simeon Novyi Bogoslov, Grigorij Sinit) v biblioteke Troitse-Sergievoi lavry s XIV po XVII v.”, *TODRL*, T. 28, Leningrad, pp. 317–24. (In Russian).

Rechi Libaniya (1914), per. i vstup. sl. S. P. Shestakova, Kazan. (In Russian).

Simeona Bogoslova i Avvy Dorofeya knigi, Rkp. XV v. RGB, Sobr. TsL., F. 304. I, No. 180. (In Russian).

Torzhestvennik, Sobornik i prosto Zlatoust (1499), RGB, sobr. MDA, F. 173. I, No. 48. (In Russian).

Trubeczkoj S. N. (2000), *Uchenie o logose v ego istorii*, Folio, Kharkov. (In Russian).

Chyzhevsky D. I. (1956), *Istoriia ukrainskoi literatury*, Ukrain’ska Vil’na Akademiya Nauk u SShA, New York. (In Ukrainian).

Cribiore R. (2007), *The School of Libanius in Late Antique Antioch*, Princeton University Press, Princeton.

Negri G. (1902), *L’imperatore Giuliao l’Apostata*, Ulrico Hoepli Edit., Milano.

Philo Judaeus (1828–1830), *Opera omnia: Textus editus ad fidem optimarum editionum*, Vol. I–VII, Lipsiae.

Siegfried C. (1875), *Philo von Alexandria als Ausleger des Alten Testaments*, Jena.

С. М. Шуміло

“ПРИКРАШЕНИЙ” СТИЛЬ У ГРЕКО-СИРІЙСЬКІЙ ХРИСТІЯНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ IV–X СТ.

У статті запропоновано огляд процесу формування “прикрашеного” стилю в літературі християнського Сходу: від його *літературних* витоків, що сягають античних часів, та проповідницьких творів раннього християнства до моменту закріплення за ним його основних рис у богослужбових та гімнографічних текстах VIII–X ст. Мета розвідки – простежити покроково еволюцію “прикрашеного” стилю, поступове зростання зацікавленості письменників щодо словесних прикрас, набування нових прихованих сенсів за словесним “орнаментом”. Актуальність теми зумовлена відсутністю систематизованих студій розвитку “прикрашеного” стилю в літературі християнського Сходу попри його поширеність у найважливіших середньовічних текстах: гімнографічних, епідейктичних та агіографічних. Здійснено систематизований огляд головних ознак “прикрашеного” стилю у творах найвідоміших авторів християнського Сходу. Автор доходить висновку про очевидну спадкоємність східнохристиянських авторів від античних письменників, зокрема Філона Александрійського, яка виявляється в розвитку такого яскравого елемента досліджуваного стилю, як нанизування синонімів або метафоричних іменувань. Ця риса поступово змінює своє змістове та естетичне навантаження у творах і формує ту стилістику.

Ключові слова: “прикрашений” стиль, “плетіння слів”, Філон Александрійський, Єфрем Сирий, Іоанн Синайський, Іоанн Златоуст, Симеон Новий Богослов, Єпіфаній Премудрий

Стаття надійшла до редакції 11.11.2021